

MEDENİYET TASAVVURU
VE
KARATAY MEDRESESİ

KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

KONYA
2018

MEDENİYET TASAVVURU VE KARATAY MEDRESESİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Erdem

Murat Ayvacı

KAPAK & MİZANPAJ

Gökhan Akten

BASKI / CİLT

Anadolu Ofset

Yeni Matbaacılar Sitesi

Muhabir Cad. 6. Blok No: 13 Karatay / KONYA

Tel: 0 332 342 01 60

Sertifika No:

34571

ISBN

978-605-66970-9-8

Aralık - 2018

KTO Karatay Üniversitesi Yayınları

Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad. Karatay / KONYA

444 1251 • www.karatay.edu.tr • karyay@karatay.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Takdim	11
Ön Söz	13
Giriş	15
• MEDENİYETİN ANLAMI VE TANIMI	15

BİRİNCİ BÖLÜM

• MEDENİYETİN UNSURLARI, TEMELLERİ VE İDRAKLERİ	21
1. Medeniyetin Unsurları	21
1.1. İnsan, Ünsiyet Kavramı ve Medeniyet	22
1.2. Yazı ve Medeniyet	34
1.3. Din ve Medeniyet	43
1.4. Bilim ve Medeniyet	49
1.5. Felsefe ve Medeniyet	54
1.6. Sanat, Mimari ve Medeniyet	59
1.6.1. Kitap Sanatları	63
1.6.2. Mimari	69
1.7. Şehir ve Medeniyet	87
2. Kültür ve Medeniyet	111
2.1. Kültür	111
2.2. Medeniyet ve Kültür Münasebeti	112
2.3. Kültür ve Medeniyet Değişmesi	114
3. Medeniyet ve Uygarlık	116
3.1. Medeniyet ve Uygarlığın Benzeşen Yönleri	119
3.2. Medeniyet ve Uygarlığın Farklı Yönleri	120
4. Medeniyetin Metafizik Temelleri	124
5. Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları	127

5.1.	Medeniyetler atışması	130
5.2.	Medeniyetler İttifakı	135
6.	Modernizmin Bahçesinde İslam Gl Yetişir mi?	138
6.1.	Zaman ve Din	141
6.2.	Modernin ve Geleneėin Zamanı	146
6.3.	İslam ve Modernizm	147
7.	Ben ve Öteki İdrakine Göre Medeniyetler	149

İKİNCİ BÖLÜM

• KAYNAKLARI VE ETKİLERİ BAKIMINDAN

	İSLAM MEDENİYETİ VE TÜRKLER	163
1.	İslam Medeniyeti Tasavvurunun Kaynağı	163
1.1.	Kur'an (Vahiy)	163
1.2.	Sünnet (Hadis)	167
2.	İslam Medeniyetinin Başlangıcı ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü	171
2.1.	Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru	171
2.2.	İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed	176
3.	İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler	180
3.1.	İlim	181
3.2.	İrfan	183
3.3.	Hikmet	185
4.	İslam Rönesansı	190
5.	İslam Medeniyetinin Diğer Medeniyetlerle Etkileřimi	209
5.1.	İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi	210
5.2.	İslam Medeniyeti ve Türkler	217
5.2.1.	Giriş: Türk-İslam Medeniyeti, Doğuşu ve Geliřmesi	218
5.2.2.	İlk Müslüman Türkler	218
5.2.3.	Türklerin İslam'la Kazandıkları ve İslam'a Kazandırdıkları	221

5.2.4.	İslamiyet ve Türkler	223
5.2.5.	Türk-İslam Medeniyetiyle Gelen Refah ve Batı'nın Durumu	228
5.2.6.	Türk-İslam Medeniyetinin Kaynakları	230
5.2.6.1.	Tasavvuf	231
5.2.6.2.	Ehl-i Sünnet	234
5.2.6.3.	Medeniyetin Dili ve Edebiyatı	237
5.2.6.4.	Türklerin Devlet Anlayışı	242
5.2.6.5.	Türklerde Hukuk ve Adalet	245
5.2.7.	Türk-İslam Medeniyetinin Temel İlkeleri	249
5.2.7.1.	Osmanlı Millet Sistemi, Sulh ve Müsamaha	249
5.2.7.2.	Cihanşümullük ve Cihan Hâkimiyeti Ülküsü	256
5.2.7.3.	Sosyal Devlet ve İnsan Hakları	257
5.2.7.4.	Türk Şehirleşmesi ve İstanbul	260

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

	• MEDENİYET TASAVVURU VE TARİHİ SEYRİ	265
1.	Medeniyet Tasavvurunun Anlamı	266
2.	Medeniyet Tasavvurunun Muhtevası	269
2.1.	İnanç Nizamı (Din)	269
2.2.	Ahlak Nizamı (Hayat)	272
3.	Bir Medeniyet Tasavvurunda Bulunması Gereken Temel Değerler	276
3.1.	Doğruluk ve Dürüstlük	277
3.2.	Adalet ve Merhamet	279
3.3.	Estetik ve Güzellik (Nispet=Orantı, Haddi-Hududu Aşmamak, Sınırları Zorlamamak)	281
3.4.	Sanat	284
3.4.1.	Genel Olarak Sanat-Medeniyet İlişkisi	284
3.4.2.	Din Açısından Sanat-Medeniyet İlişkisi	286
3.5.	Barış ve Müsamaha	291

3.6.	Canlılık	294
4.	Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri	301
4.1.	Batı Medeniyetinde Ütopyalar	304
4.2.	İslam Medeniyetinde Ütopyalar	316
4.3.	İslam ve Batı Medeniyetlerindeki Ütopyaların Karşılaştırılması	322
4.4.	Medeniyetler İçin Çöküş Yasaları ve Distopyalar	326
5.	Medeniyet Tasavvurunun Hâkimiyet Fikrine Yansımaları: Nizam-ı Âlem Fikri ve Sömürgecilik	332
5.1.	Nizam-ı Âlem ve Sömürgeciliğin Ne'liği Üzerine	334
5.1.1.	Sömürgecilik (Kolonyalizm) ve Emperyalizm	335
5.1.2.	Türk-Cihan Hâkimiyetinden Nizam-ı Âlem Ülküsüne	339
5.2.	Sömürgecilik ve Nizam-ı Âlemin Karşılaştırılması	341
6.	Doğu ve Batı Kültüründe Entelektüel, Aydın ve Münevver Olgusu	348
6.1.	Batı Tarihsel Tecrübesinde Entelektüel Olgusu	349
6.2.	İslam ve Osmanlı Tecrübesinde Âlim, Aydın, Münevver	356

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

• MEDENİYET İNŞAASINDA EĞİTİMİN ROLÜ VE KARATAY MEDRESESİ

1.	Medeniyetin İnşasında Eğitimin Rolü	369
1.1.	İslam Medeniyeti ve Eğitim	371
1.1.1.	Hayatı Allah'ın Tanımları ile Anlamlandırmak	371
1.1.2.	İnsanın Varoluşuna ya da Fıtrata Yönelmek	374
1.1.3.	Tabiatla Uyumlu Olmak	377
1.2.	İslam Eğitim Sisteminin Metodik Temelleri	378
1.3.	İslam Medeniyetinin Geliştirdiği Eğitim Kurumları	382
2.	Karatay Medresesi ve Emir Celâleddin Karatay	384
2.1.	Medresenin Kuruluşu ve Tarihi	384

2.2.	Medresenin Mimarı ve Mimari Özellikleri	387
2.2.1.	Medresenin Mimarı ve Çini Ustası	387
2.2.2.	Medresenin Mimari Özellikleri	388
2.3.	Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasî Kariyeri	397
2.3.1.	Celâleddin Karatay'ın Hayatı	398
2.3.2.	Selçuklu Devlet Adamı Olarak Celâleddin Karatay	402
2.3.3.	Ortak Saltanat Dönemi ve Celâleddin Karatay	409
2.3.4.	Celâleddin Karatay'ın Ölümü	411
2.3.5.	Celâleddin Karatay'ın Dinî ve İlmî Kişiliği	412
2.3.6.	Celâleddin Karatay'ın Tasavvuf Hayatındaki Yeri	415
2.3.7.	Celâleddin Karatay'ın Yakın Çevresi	420
2.4.	Karatay Medresesi'nin Yönetim Yapısı	422
2.5.	Karatay Medresesi Vakfı'nın Gelir Kaynakları	425
2.6.	Karatay Medresesi'nin Giderleri	427
2.7.	Karatay Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim	435
2.7.1.	Karatay Medresesi'nin Öğrenci Kapasitesi	439
2.7.2.	Medresede Görev Alan Müderrislerin Profili	440
	Kaynakça	446

MEDENİYET TASAVVURU
VE
KARATAY MEDRESESİ

KATKIDA BULUNANLAR

Prof. Dr. Ahmet Davutođlu

- *Şehir ve Medeniyet*

Doç. Dr. İbrahim Kalın

- *Ben ve Öteki İdrakine Göre Medeniyetler*

Mahir Ünal

- *İnsan, Ünsiyet Kavramı ve Medeniyet*

Prof. Dr. Hüsamettin Erdem

- *Medeniyetin Anlamı ve Tanımı; Medeniyet ve Uygarlık*
- *Medeniyetin Metafizik Temelleri*
- *Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları*
- *İslam Medeniyetinin Başlangıcı ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü*
- *Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru*
- *İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed*
- *İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler Medeniyet Tasavvurunun Anlamı*

Prof. Dr. Mazhar Bağlı

- *Modernizmin Bahçesinde İslam Güllü Yetişir mi?*

Prof. Dr. İsmail Taş

- *İslam Rönesansı*

Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar

- *Medeniyetin İnşasında Eğitimin Rolü*

Doç. Dr. Ömer Akdağ

- *Kültür ve Medeniyet*

Doç. Dr. Efkan Uzun

- *İslam Medeniyeti ve Türkler*

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Erdem

- *Din ve Medeniyet; Bilim ve Medeniyet; Felsefe ve Medeniyet; İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi*

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Özkan Nesimiođlu

- *Medeniyet Tasavvurunun Hâkimiyet Fikrine Yansımaları*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Nacak

- *Doğu ve Batı Kültüründe Entelektüel, Aydın ve Münevver Olgusu*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Karaca

- *İslam Medeniyeti Tasavvurunun Kaynağı*

Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyüz

- *Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri*

Dr. Öğr. Üyesi N. Tayyibe Eken

- *Yazı ve Medeniyet*

Arş. Gör. Fatma Şeyma Boydak

- *Sanat, Mimari ve Medeniyet*

2. İslam Medeniyetinin Başlangıcı ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü

(Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM)

İnsanlığın geçirdiği medenilik süreciyle ilgili tarih felsefesinde iki temel görüş vardır. İlk tarih filozofu olarak anılan ünlü Yunan düşünürü Demokritos (MÖ 360-400), “İnsanlık ne gibi asli bir hâlden bugünkü hâline gelmiştir”, yani “insanlık tarihinin gelişim süreci nedir?” sorusuna cevap aramış ve bugün birçok aydın olarak bilinen kimselerin de benimsediği, “insanlığın geçmişi ve geleceği” ile ilgili yaklaşım, bu anlayışın temel felsefesini oluşturmaktadır. Demokritos, insanların tarihin başlangıcında gayr-ı medenî, hayvana benzeyen bir hayat yaşarken, çok geri ve iptidaî bir hâldeyken, gün geçtikçe icatlar yaparak, gelişerek, medenîleşerek bugünkü hâle geldiğini savunur. İnsanlığın en büyük icadının da dil olduğunu belirtir ve “ilerleme” fikrini de tarihin merkezine ilk o yerleştirir.

İkinci görüşün sahibi dindar filozoflar ise, insanlığın ilk devirlerinin bir saadet, sulh ve sükûn, ileri derecede bir medeniyet, “altın çağı” olduğu düşüncesindedir. Ancak insanlar daha sonra zamanla sapmışlar, azmışlar ve gayrimedenî hâle gelmişlerdir. Yani Allah’ın emir ve yasaklarını unutarak ilk ve tek hakiki medeniyet kaynağından uzaklaşmış, Allah da peygamberler göndererek bu yoldan çıkan insanları sırat-ı müstakim’e, Hakk yoluna çağırmış ve onları tekrar medeniyet çizgisine çekmiştir. İslam* medeniyeti dışında kalan medeniyetler, bu medeniyetten ayrılmış, sapmış, tahrip edilmiş medeniyetler ve onların devamı durumunda olanlardır.¹⁰ İşte bu din temelli anlayış, bizim medeniyet tasavvurumuzun temel dayanağını teşkil etmektedir.

2.1. Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru

Daha önce belirttiğimiz gibi, insanların bir düzen ve uyum içinde bir arada yaşamasını, medeniyetin esasını, inanç ve ahlak nizamı mey-

* İlahî kaynaklı bütün dinlere Kur’an İslam adını vermektedir. Bu sebeple Hz. Adem’e gelen dinin adı da İslam’dır, Hz. Nuh’a, Hz. İbrahim’e de gelen dinin adı İslam’dır. Bu isim Hz. Muhammed’e gelen din ile özel isim olarak tescillenmiştir. Çünkü Allah katında tek din İslam’dır.

dana getirir. Yine inanç ve ahlak nizamı toplumun güven ve istikrarını, sosyal yapısını inşa eder; böylece fertler içgüdülerini, bencil duygu ve isteklerini dizginleme imkânı bulurlar.

Din temelli medeniyetin içeriğini ve arka planında yer alan itici gücü ve ulaşması gereken hedefleri din ve vahiy belirler. Bu sebeple medeniyetlerin ilk kurucusu ve sonraki süreçte de devamını sağlayanlar peygamberlerdir. Medeniyetin ilk kurucusu ve şekillendiricisi de ilk insan, ilk peygamber Hz. Adem'dir. Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler medeniyetin öncüleri, kurucuları ve rehberleridir.

Hz. Adem'in cennetten yeryüzüne inişi, yeryüzündeki insani hayatın, insan eylem ve ürünlerinin/kültürün başlangıcıdır. Bu medeniyetin esasında iman vardır; inanç vardır ve ona dayanan bir ahlak nizamı vardır. İlk medenî insan da Hz. Adem'dir. Çünkü Allah bütün eşyanın isimlerini/dil ve kavramları Hz. Adem'e bildirmiş ve onu yeryüzüne indirdikten sonra ayrıca vahiyle desteklemiştir. "Derken Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla tövbe etti. O da) tövbesini kabul etti. Muhakkak ki O, tövbeyi çok kabul eden, çok esirgeyen ve bağışlayandır."¹¹ Hz. Âdem eşyanın isimlerini öğrenmekle esas itibarıyla medeniyetin en temel unsurundan biri olan dilin kavramsal boyutunu oluşturdu. Çünkü dil, insanın en ayrıcı özelliği ve bu özelliğinin en tabii sonucu da onun düşünen ve konuşan bir varlık oluşudur. Konuşmak için ise en vazgeçilmez vasıta da kelimelerdir (isimler, kavramlar vb.). Bu anlamda insana konuşmayı, kelimeleri ve kavramları öğreten Allah'tır. "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti..."¹² Dinî kaynaklara göre sadece isimleri değil, Kitabı, hikmeti, Tevrat, İncil¹³ ve Kur'an'ı öğreten,¹⁴ insana bilmediklerini belleten, kalemlle yazı yazmayı, okumayı öğreten de Allah'tır.¹⁵ Bu nedenle melekler bile: "Ya Râb!... Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur..." diyerek en büyük kerem sahibi

11 el-Bakara 2/37.

12 el-Bakara, 2/31.

13 Bkz. el- Mâide 5/110.

14 er- Rahmân 55/2.

15 el- Bakara 2/32.

Allah'ın insanın gerçek eğiticisi, öğreticisi, terbiyecisi olduğunu vurgulamak istemişlerdir. Yine Allah insana isimleri kullanabilecek ve başka varlıkların isimlerini, varlık alanlarının kavramlarını üretebilecek “akıl” da vermiştir. Akıl sayesinde insan birçok varlık alanlarının kavram örgüsünü kurmuş, onları yenilemiş ve geliştirmiştir.¹⁶

Hz. Âdem (as) ilk peygamber olması sebebiyle de vahyin/ilahî bilginin desteğini almış, medeniyeti vahiy bilgisi temelleri üzerine oturtmuş, sonuçta, çok güçlü bir imana, inanca sahip olmuştur. Medeniyetin en vazgeçilmez esası, ilkesi olan inancı “Tevhit” zemini üzerine kurmuştur. Din temelli bütün medeniyetlerin ortak ve değişmez özelliği “Tevhit”tir. Yüce Yaratıcı Hz. Âdem'e indiği dünyada nasıl bir hayat sürdürmesi gerektiğinin ilkelerini, yolunu yordamını da öğretmiş, medeniyetin en önemli ikinci ayağı olan ahlak nizamı da böylece Hz. Âdem ve onun zürriyetinden gelenlerin, çocuklarının hayatında ve yeryüzünde hâkim olmaya başlamıştır. Yine Hz. Âdem, okumayı, yazmayı, kısacası ilmi, tefekkürü öğrenmiş, böylece medeniyetin bir başka ayağını oluşturmuştur. O, çocuklarına ve kendini takip edenlere nasıl bir hayat yaşamaları, nasıl bir kültür oluşturmaları gerektiğini, bu yaşayış biçiminin neyi amaçladığını göstermiştir. Çünkü Hz. Âdem'in insanlığa sunmuş olduğu örnek medeniyet tasavvurunda, hem dünya mutluluğu hem de ahiret saadeti amaçlanmaktadır.

İnsanlık, Hz. Cebrail'in Hz. Âdem'e (as) öğretmesi ve ondan da oğullarının öğrenmesiyle ziraat ve hayvancılığı öğrenmiştir. Çünkü her peygamber kavmine ilahî risalet bilgisiyle birlikte bir de zamanı itibarıyla geçerli olan bir meslek öğretmiştir.

Kur'an-ı Kerim, arka arkaya gönderilen her bir elçinin kendilerinden öncekileri tasdik edici ve sonra gelenleri de zemin/vasat hazırlayıcı ve müjdecî öncüler olduklarını haber vermektedir.¹⁷

Hz. Âdem ile başlayıp Hz. Muhammed (s.a.v.) ile son bulan insanlık inanç yolculuğu, aynı zamanda medeniyetlerin serüveniyle de bir

16 Bilgi için bkz. Hüsamettin Erdem, *Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, Hü-Er Yayınları, Konya, 2015, ss.65-66.

17 Bkz. Âl-i İmran 3/50-51.

paralellik arz eder. Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası sayılan Hz. Nuh (as) ve onun gemisi, medeniyetin protoplazmasını taşır. Hz. İbrahim'in hayatı âdeta "hakikat medeniyetini yaşatıcı özlerin sembollerini toplayan kutlu bir dergidir." Kâbe'nin yapılışı, çok çeşitli milletlerin bu merkeze yönelişiyle her yönden inançlı insanların bir bütünleşmiş abidesidir. Yine Hz. İbrahim'in insanlığı hayvanlık derekesine düşürmekten tekrar kurtarması, onun insanlık medeniyetini, mucize medeniyetini tekrar "İslam Milleti" katına yükseltmesidir. Çünkü peygamberlerin hayatı baştan aşağı bir medeniyet inşasıyla geçmiştir. İslam toplumu, Hz. İbrahim'in kurduğu hakikat medeniyetinin devlete dönüşümünü Hz. Yusuf ile gerçekleştirmiştir. Ancak esas İslam medeniyetinin teşekkülü "cennetin ta kendisi" olarak ifade edilen dönem son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ile gerçekleşmiştir.¹⁸

Bu manevî yapılanmanın yanında, her peygamberin bir meslek olarak icra ettiği, toplumuna getirdiği maddi nitelikli medeniyet unsurları da vardır. Mesela Hz. Nuh ve Hz. Zekeriya (as) marangozluk yapar, kendi kazançlarıyla geçinirlerdi. Hz. İdris (as) terzi, Hz. Musa (as) çoban, Hz. İbrahim (as) dokumacı, Hz. Davut (as) demirci, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ise tüccardı. Bu nedenledir ki, her peygamber bir meslek icra etmekle, aynı zamanda mesleklerin piri durumundadırlar.

Gerçek manada İslam medeniyeti bir Kur'an medeniyetidir; peygamberler medeniyetidir. Hz. Âdem'den başlayarak son peygambere kadar inşa edilen hak, hakikat, adalet ve merhamet medeniyetinin esas kaynağı da vahiydir.

Bugün Müslümanların, Hz. Âdem'den bu yana ortaya konan vahyî birikimin kuşatıcılığını tekrar göstermeleri gerekir. Bu ise Hz. Âdem'den beri oluşmuş beşerî birikimle yüzleşmeyi zorunlu kılar. Geçmişte, Müslümanlar fethettikleri yerlerde başka dinlerin ve kültürlerin yaşamasına imkân tanımışlardır. Çünkü bu birikim bir sonraki nesiller için de bir dayanak ve yol gösterici olacaktır. Hiçbir medeniyet sıfırdan başlamaz. Mesela tarihî süreç içerisinde oluşan medeniyetlerin bir önceki, sonra-

¹⁸ Sezai Karakoç, *Günlük Yazılar I Farklar*, İstanbul: Diriliş, 1997, s. 105.

kine rehberlik etmiş, kurulan yeni medeniyet onun üzerine inşa edilmiştir. Mezopotamya medeniyeti, Mısır medeniyetine, Mısır medeniyeti Grek medeniyetine, Grek medeniyeti de Roma medeniyetine tesir etmiştir. Rönesans sonrası gelişen Batı medeniyeti, Grek ve Roma medeniyetinin yeniden dirilişidir.¹⁹

Allah Teala bile Hz. Âdem'e medeniyet için alt-yapı oluşturacak gerekli bilgileri öğrettikten sonra onu dünyaya göndermiştir. Bundan dolayıdır ki, İslam medeniyeti sıfırdan başlamamıştır. Hz. Âdem'den günümüze kadar İslam medeniyeti aklî, pozitif ve ilmî metotları reddetmemiş, bu bilgiyi vahiyle beslemiştir. Bundan dolayı İslam medeniyeti çok yönlüdür. O, kendinden önceki medeniyetlere, bilgilere ve buluşlara hep saygılı olmuş, temel inançlarına ters düşmeyenleri koruyarak bünyesine almış, bu hususta yıkıcı değil, hep yapıcı olmuştur. İslam medeniyeti; bir toplumu oluşturan unsurların binalar, yapılar, saraylar, sokaklar, caddeler vb. değil, insanların inançları, bu inançların davranışlara yansması, yani ahlak ve fazilet olduğunu göstermiştir.

İlk insandan günümüze İslam medeniyeti varlığını sürdürebilmek için dört temel değeri kendisine hep ilke edinmiştir. Bunlar;

- i) hakkı üstün tutmak,
- ii) insanları eşit saymak,
- iii) marufu hâkim kılmak ve
- iv) her şeyin insan için olması²⁰ gerektiğini herkese duyurmaktır.

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin vermiş olduğu tevhid, ahlak mücadelesi, inşa edilerek insanlığa miras bırakılmak istenen bir medeniyet binası misaline benzer. Bu binada her şey tamam, ancak bir tuğlalık boşluk bulunmaktadır. Bu boşluk, mükemmel olarak yapılan binayı seyredenlerin gözüne takılır ve dikkatleri o noktaya celp eder. İşte Hz. Muhammed (sav) binadaki eksik kalan tuğlayı yerli yerine koyarak inşaattaki bu eksikliği de gidermiş olur.²¹

19 Sezai Karakoç, *Gün Saati*, İstanbul: Diriliş, 1986, s. 236.

20 Numan Kurtulmuş, "Küresel Medeniyet Krizi ve Türkiye", *Medeniyet Tasavvuru*, Sayı 1, Ekim 2014, s. 19.

21 Buharî, Menakib, 18.

Nedir son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) inşaatı tamamlamak için o gediğe koydukları? Hz. Peygamber'in maddî ve manevî olarak medeniyet adına İslam binasına kattıkları, ilave ettikleri ve onu kemale erdirdiği değerler, nitelikler hangileridir?

2.2. İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed

Hz. Âdem örneğinde de belirttiğimiz gibi, peygamberler en önemli medeniyet öncüleri, kurucuları ve tasarımcılarıdır. Dolayısıyla her peygamber kendi devrinde bir medeniyet öncüsü, hatta bir İslam medeniyet aydınlanmacısıdır. Bu seçkin insanlar, özünden uzaklaşmış tevhid, inanç, ahlak ve medeniyet kodlarını yerli yerine koymakla görevli olduğu gibi, ayrıca kendi çağı itibarıyla revaçta olan medeniyet unsurlarını da kültürüne katmakta, maddi ve manevi olarak yeryüzünün imarına fiilî olarak katılarak bu bağlamda Allah ile insan arasındaki bağın korunmasına önyak olmaktadır.

Bu medeniyet sürecinde/serüveninde sonraki her dönem, bir öncekine göre daha iyiye, daha mükemmele doğru bir ilerleyiş ve gelişim içinde olmuştur. Medeniyet tasavvurunun en son ve zirvedeki örnek şahsiyeti ise Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Hz. Muhammed (s.a.v.) -kendisinin de ifade ettiği gibi- âdeta tamamlanmak üzere olan ve sadece tek bir tuğlaya ihtiyacı bulunan mükemmel ve şahane bir binanın, o binayı tamamlayan son tuğlası gibidir.²²

Hz. Peygamber cahil bir toplumdaki geçmişte hiçbir örneği görülmemiş, bütün insanlığa örnek olacak bilgi ve adalete dayalı mükemmel bir toplum ve medeniyet çıkarmıştır. Çünkü O, tarihin gidişatını, istikametini değiştirmiştir. Tamamen insanlıktan ve medenilikten yoksun, cahil ve birbirlerini boğazlamaktan, insanları diri diri toprağa gömmekten çekinmeyen, hırsızlık ve ahlaksızlığın ayyuka çıktığı bir Arap topluluğundan, örnek, medenî bir Müslüman toplumu çıkarmıştır.

22 Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: "Ben ve benden önceki nebilerin misali, bir bina inşa edip de bir cep-hede bir tek kerpiç koyulacak yeri hariç, o binayı tamamlayan ve tezyin eden bir kimse gibiyiz. İnsanlar o binanın etrafında dolaşiyor ve güzelliğine hayran kalıyorlar. Keşke şu boşluk da tamamlansaydı deyip duruyorlardı. İşte ben peygamberlerin sonuncusu olarak o kerpicini yerine koyarak İslam inşasını/binasını tamamlayan kimseyim." (Buhari, Menakıb, 18)

Daha önce de temas ettiğimiz gibi medeniyet, Medine'den gelmektedir. Medine şehrinin asıl ismi hicretten önce Yesrib idi. Medine ismini o şehre Hz. Muhammed (s.a.v.) vermiştir. Medine, göçebelikten, bedevilikten medeniyete geçmenin yolu ve kapısıdır. Bu İslam Peygamber'inin oluşturduğu medeniyet, kuruluşundan itibaren hem medenîleşmeyi, hem ahlakîleşmeyi, hem ilerlemeyi, kardeşliği, bir arada birlikte yaşamayı, ilmi, irfanı, fikri, hem de tefekkür ve hikmeti beraberinde getirmiştir. Yüce Peygamber, Allah'ın yönlendirmesiyle bu cahil topluluğu tevhid inancına çağırması, onları Mekke döneminde tevhid, risalet ve ahiret ekseninde eğitip olgunlaştırmış, Medine döneminde ise yine tevhid inancına dayalı bir toplum ve yönetim düzeni kurmuştur. Bu dönemde tevhid inancı etrafında insanı merkeze alan, adalet ve merhamet ilkeleriyle desteklenmiş, bilgi, eğitim ve öğretimi ilke edinmiş, insanı özgürleştirmeyi ve huzura kavuşturmayı amaçlayan, vahyin aydınlığında bir medeniyet oluşmaya başlamıştır.

Bir yerde toplum düzeni, sosyal bir nizam, insanların bir arada yaşama güvencesi varsa orada medeniyet vardır. İslam düşünürleri medeniyetin ölçüsünü ortaya koyarken şu özelliklere yer vermişlerdir: Bir yerde din, ahlak, iktisadî bir hayat ve hiyerarşik bir düzen varsa orada medeniyet mevcuttur. Ancak Batılılar kendilerini diğer toplumlardan daha üstün görerek medeniyetin kriterlerini teknolojik gelişme, yüksek binalar, köşkler, saraylar olarak görmüşler, kendilerini de tek medenî toplum olarak nitelemişlerdir.

Liberal kapitalist sistem kendisini aşılmaz olarak görmüş, sonuçta medeniyetle/uygarlıkla ilgili Batı'nın/Amerika'nın ulaştığı seviyenin insanlığın neticede varabileceği en yüksek, en son nokta olarak görmüştür. Bu Batılı medeniyet anlayışı açısından meseleye bakıldığında, Hz. Peygamber'in kurduğunu söylediğimiz medeniyet bir medeniyet sayılmakta mıdır? Eğer Hz. Peygamber bir medeniyet kurmuş ise, onun getirdiği toplum düzeni ve medeniyet, nasıl bir medeniyettir?

Meseleye Farabî ve İbni Haldun'un koyduğu kriterler açısından bakılırsa, Medine'de son derece uyumlu ve huzurlu bir toplumsal düzen ve hakikatin bilgisine sahip insanlar vardı. Bu manada da orada

bir medeniyet vardı. Yok, eğer meseleye Fukuyama veya Batı'nın sahip olduğu teknoloji, yüksek binalar, han ve hamamlar, köşk ve saraylar açısından bakacak olursak, bugünkü tabirle, uygarlığın alametleri ve işaretleri Medine'de yer almamaktaydı. Medeniyet araştırmacıları, genelde büyük taşlardan yapılan binalara ve taş yığınlarına medeniyet eseri olarak bakarlardı. Eğer bir yerde büyük taştan kaleler, hanlar, hamamlar, kervan saraylar vb. gibi taş binalar yok ise orada medeniyet de yok sayılırdı. Bu manada Batı'ya göre Medine hayatı, ilkel ve bedevi bir yaşayıştır.

Hâlbuki Hz. Muhammed'in (s.a.v.) medeniyet anlayışı ve tasavvuru bunun tam zıddıdır. Hz. Peygamber'in medeniyetinde öyle devasa taş binalar inşa edilmemiş ve geriye dikkat çekici büyük mimarî eserler, köşkler, saraylar bırakılmamıştır. Aksine O'nun medeniyetinde cahillikler giderilmiş, köklü bir tevhit inancı gönüllere hâkim kılınmış, ahlakî mükemmellikler tamamlanmış, medeniyetin ölçüsü olarak bilgelik, dindarlık ve ahlakî güzellikleri yaymak ve tamamlamak ideal olarak belirlenmiştir. O, taş ve toprağın, han ve hamamların devasa apartmanların, köşk ve sarayların değil, ahlakî mükemmelliklere ve ahlakî olgunluklara sahip "insan-ı kâmil" olarak nitelenen insanların mimarı, eğitici ve terbiyecisidir. Ahlakî olgunluk ve kemal olmadan, insanları sömürerek, onların alın teri ile onların sırtından devasa binalar, yapılar inşa etmişsen, insanlardan toplanan vergileri, taşa toprağa yatırmışsan, bunun insan ve insanlık için ne değeri olabilir ki?

Medeniyetlerin temel taşı, insan ve toplumdur. Önce insan ve toplum iyi ve mükemmel olacak ki yaptığı işler de doğru dürüst ve iyi olsun. İşte bu medeniyet tasavvuru, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer uygarlık anlamındaki medeniyetlerden farklı bir medeniyet tasavvurudur. O, tamamen kendine has bir medeniyet tasavvuru ortaya koymuştur. Onun medeniyet tasavvuru ve fiilî olarak gerçekleştirdiği medeniyette birtakım temel özellikler, nitelikler yer almaktadır.

Bunlardan bazılarını kısaca şöyle zikredebiliriz. "Hz. Peygamber'in getirdiği tevhid dini, aslında evrensel bir medeniyet hareketidir." Bu medeniyet ve medeniyet tasavvuru; tevhid akidesiyle şekillenen,

insan merkezli, insanî ahlak, erdem ve faziletleri öne çıkaran, ilim, irfan ve hikmete dayalı, vahiy, akıl ve duygu dengesini mükemmel bir şekilde kuran, inanç, din ve vicdan özgürlüğü sağlayan, hak ve adalete dayalı, eşitlikçi, cinsiyet ayırımı yapmayan, insana çoğulcu ve katılımcı çalışma hayatı ve imkânı sağlayan, dünya ve ahiret dengesini esas alan, barış ve kardeşliği önceleyen, birlikte yaşama ahlakını geliştirip olgunlaştırmaya çalışan, başkalarını da düşünmek gerektiğine vurgu yapan, iyiliği emredip kötülükten sakındıran, samimiyet ve dürüstlüğü ilke edinen, kolaylık ve müsamahayı işlerde şiar edinen vb. gibi esaslar üzerine inşa edilen ve yükselen bir medeniyet ve medeniyet tasavvurudur.²³ Yoksa kendinden başka medenî insan kabul etmeyen, büyük taş binalar yapıp farklılığını, güçlülüğünü ve üstünlüğünü o taş yığınlarıyla ispatlamaya çalışan bir medeniyet anlayışı değil.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kurduğu İslam medeniyetinin önerdiği insan tasavvuru ve modeli "insan-ı kâmil"dir. Hz. Peygamber'in kurduğu medeniyette insan-ı kâmil bir hayal ürünü/ütopya değildir. Bunun müşahhas numune-i timsali/örnek modeli Hz. Peygamber'in bizzat kendisidir. Ve tabii ki onu takip edenler, sahabe-i kiramdir. Hz. Âdem'den, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar Allah'ın göndermiş olduğu ilahi kaynaklı din olan İslam'ın temel hedefi ve en büyük gayesi, insanları, insan-ı kâmil hâline getirmektir. Kur'anî şuurla şuurlanmış inanan bir müminin bütün hayatı ve yaptıkları ibadet mesabesinde dir.²⁴ Onun eğitim-öğretim hayatı, aile hayatı, ticaret hayatı, tefekkür ve tasavvur vb. ihlâsla, doğruluk ve dürüstlikle ve Allah rızasını gözeterek yaptığı her şey ibadettir. Bir insan, yaptığı her şeyi Allah'ın, gördüğünü ve bildiğini, kendisine şah damarından daha yakın olduğunu bilerek işlerini yapar, ilişkilerini kurar, hâl ve hareketlerini ona göre gerçekleştirirse, o toplumda haksızlık, hukuksuzluk, zulüm, kötü söz, kem gözle bakış, emanete hıyanet, yetim malı yemek vb. insanlık dışı kötülükler işlenmez, bu insanların meydana getirdiği toplumlar ise huzur ve sükûn içinde hayatlarını sürdürür giderler. İnsanın gerçek kemali diğer insanlarla

23 Belirtilen özellerle ilgili geniş bilgi için bkz. Ş. Karcı, age. ss. 73-169.

24 Ayrıca bilgi için bkz. Recep Şentürk, "Medeniyet Tasavvurumuz Işığında Maarifimiz", *Medeniyet Tasavvuru*, Sayı1, Ekim 2014, Ankara, ss. 20-21

yaşarken ortaya koyduğu hâl ve hareketlerinde, onlarla olan münasebetlerinde ortaya çıkar. Bu hususta insanın en büyük örnek alacağı Kâmil İnsan, hiç şüphesiz ki Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun yolu, Kur'an yolu, İslam yoludur. Bu şuurdaki insanların meydana getirdiği bir medeniyet de insanca, hakça, ahlakî kemâlatın hayat tarzı hâline getirildiği bir medeniyet olarak ilelebet devam eder ve yaşar.

Hz.Adem ile başlayan ve Hz Muhammed (s.a.v.) ile kemale eren medeniyet sürecinde insanların bu medeniyeti devam ettirebilmeleri için bazı temel ilkeler belirlenmiştir. Acaba bu temel ilkeler nelerdir?

3. İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler

İslam medeniyet tasavvurunun oluşması ve gerçekleşmesi için öncelikle akl-ı selim sahibi, ileri görüşlü, muhakeme gücü yüksek, ne düşündüğünün farkında olan, zeki insan ve toplumlara ihtiyaç vardır. Güçlü bir muhakemenin oluşması için de buna alt-yapı oluşturacak ilim, irfan ve hikmet gerekir. Bu sebeple ilim, irfan ve hikmet medeniyette ve medeniyet tasavvurunun oluşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Zira gerçek manada medeniyet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsında ve yaşadığı dünyada Mekke döneminde hayat bulmuş, temel esasları ve ilkeleri belirlenmiş, Medine döneminde ise bizzat bir yaşama biçimi, hayat tarzı hâline gelmiştir. İlim, irfan ve hikmet hayatımızla o kadar iç içedir ki, bunları birbirinden ayırmak da pek o kadar kolay değildir. Akli başında, eli kalem tutan, topluma yön verecek kişileri kastederek, bunlara, ilim irfan sahibi insanlar deriz.

İlimsiz, irfansız, hikmetsiz ne İslam medeniyetini, ne tasavvurunun oluşturmak ve tefekkür krizini bertaraf etmek mümkün olur, ne de İslam medeniyetinin ihyasını gerçekleştirmek mümkün olabilir. Çünkü medeniyet tasavvuru; bazı temel kurucu değerlere, kavramlara ve bu kavramlar etrafında şekillenen kurucu bir fikre dayanır. Bu kurucu fikir, kavramlarının içini doğru doldurmak, bilgiyi kendi ilim-irfan ve kültür-medeniyet havzasından taşımak ve beslemek zorundadır. Yılmaz Özakpınar'ın da dediği gibi: "Başlangıcından bugüne insanlığın macerası, ilk ve tek hakiki medeniyet kaynağından sapma ve azgınlığa girme